

Коновальчук І. І. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти на засадах компетентнісного підходу: теоретичний аналіз / І. І. Коновальчук // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія : Педагогіка та психологія : [зб. наук. праць]. – Вип. 764. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. – С. 65–72.

Іван Коновальчук

(Житомир)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Постановка проблеми. В умовах інтеграції України до загальноєвропейського співтовариства дедалі більшої гостроти набуває проблема підготовки компетентних спеціалістів для роботи в дошкільних навчальних закладах. Сучасній Україні потрібні фахівці дошкільного профілю нової формації з конкурентно придатним європейським чи світовим рівнем кваліфікації. Оскільки компетентний вихователь дошкільної галузі освіти виступає запорукою виховання компетентного дошкільника, який є новою генерацією української нації, особистості, яка зможе успішно реалізовувати себе в майбутньому.

Щоб сформувати компетентного працівника у сфері педагогічної освіти, випускнику необхідно сформулювати визначений обсяг компетенцій, які потрібні йому для подальшої професійної діяльності. Безперечно професійна компетентність не є сталою величиною. Процес формування професійної компетентності ніколи не завершується і може удосконалюватися постійно. Вона змінюється, а рівень та якість її можна оцінити лише в конкретних ситуаціях професійної діяльності вихователя. Так, у праці Т. Танько професійна компетентність майбутнього вихователя дошкільного закладу трактується як динамічна, процесуальна сторона його професійної підготовки, характеристика професійного росту, професійних змін, як явище поступової професіоналізації майбутнього вихователя [8].

Необхідно зауважити, що проблема професійної компетентності є складною, багатоаспектною й від її розробки на теоретичному та прикладному рівнях значною мірою залежить якість підготовки сучасного педагога. Це переконливо доводять дослідження, які проводяться останнім часом науковцями-фахівцями у галузі дошкільної освіти.

Мета статті полягає в розкритті науково-педагогічного дискурсу щодо суті компетентнісного підходу та визначенні понять «компетентність», «компетенція», «професійна компетентність».

Аналіз педагогічних досліджень та публікацій засвідчує відсутність єдиного підходу щодо тлумачення кола понять, які характеризують процес професійно-педагогічної підготовки майбутніх вихователів. Усталеним визнаний підхід (Н. Ємельянова, І. Жаровцева, Т. Котик, Н. Ковальова, О. Кучерявий, С. Петренко, Л. Плетеницька та ін.) відповідно до якого метою і результатом професійної підготовки у вищому навчальному закладі є готовність до педагогічної діяльності. Разом з тим, сучасна педагогічна наука характеризується суттєвим зростанням інтересу до теоретичного обґрунтування процесу формування професійної компетентності майбутніх фахівців. На нашу думку, найбільш точно співвідношення понять «професійна підготовка» – «професійна готовність» – «компетентність» подано в працях Ю. Сенька. Вчений вважає, що результатом професійної підготовки є готовність випускника вищої педагогічної школи до педагогічної діяльності, а результатом професійної педагогічної освіти є професійна компетентність. На його думку, готовність до професійної діяльності як новоутворення майбутнього педагога є фундаментом його професійної компетентності. Тобто, і готовність, і компетентність – це рівні професійної педагогічної майстерності. Професійна педагогічна компетентність – своєрідна зона найближчого (або віддаленого) розвитку педагогічної готовності. Однак, автор підкреслює, що вони не знаходяться у відношенні наслідування: спочатку готовність, потім компетентність [7, с. 68].

Також слід зауважити, що до останнього часу увага акцентувалася на кваліфікації фахівця. Термін «кваліфікація» передбачав сукупність професійних

знань і умінь, необхідних для виконання функцій в обраній професійній сфері. Однак у даний час відбувається розподіл понять «кваліфікація» і «компетентність». Останній термін в основному використовується для відображення достатньо високого рівня кваліфікації та професіоналізму фахівця. Саме тому ми вважаємо, що компетентність варто розглядати як важливий показник підготовленості педагога до виконання професійних функцій, характеристику рівня його кваліфікації та професіоналізму. А підтвердження кваліфікації отриманням диплому про закінчення певного навчального закладу, ще не свідчить про широкі компетенції в обраній галузі освіти.

Отже, у сучасних дослідженнях для характеристики професійно-педагогічної діяльності досить широко використовується компетентнісний підхід, який передбачає цільову орієнтацію процесу підготовки майбутнього педагога на формування професійної компетентності як інтегрованої характеристики, яка визначає здатність вирішувати професійні завдання, що виникають у реальних ситуаціях професійно-педагогічної діяльності, з використанням знань, досвіду, цінностей і нахилів особистості.

Компетентність у системі педагогічної освіти є предметом наукового розгляду багатьох науковців: І. Беха, С. Гончаренка, І. Зимньої, Н. Кузьміної, А. Маркової, Л. Мітіної, В. Сластьоніна, А. Хуторського та ін.. Питання підготовки майбутніх спеціалістів дошкільної освіти на засадах компетентнісного підходу висвітлили у своїх працях Г. Беленька, О. Богініч, А. Богуш, З. Борисова, Л. Загородня, Н. Денисенко, І. Дичківська, Н. Казакова, Є. Карпова, О. Кучерявий, І. Луценко, Н. Лисенко, Л. Машкіна, М. Машовець, В. Нестеренко, Г. Підкурманна, Л. Пісоцька, Т. Поніманська, Г. Сухорукова, Т. Танько та інші. Вказані дослідження забезпечили можливість досліджувати зміст і технологію формування професійної компетентності фахівця в умовах ступеневої освіти.

Виклад основного матеріалу. Ускладнення функцій педагогічної праці в системі сучасної освіти актуалізує необхідність підвищення якості підготовки педагогічних кадрів, що безперечно стає можливим за умов компетентнісного підходу. В даний час в освіті здійснюється перехід оцінки результату освіти з

понять «підготовленість», «освіченість», «загальна культура», «вихованість» на поняття «компетенція», «компетентність». Необхідність компетентнісного підходу зумовлена тим, що в сучасних соціально-економічних умовах поставлена мета досягти нової якості освіти, яка відповідає сучасним потребам суспільства, а також розуміння безперспективності екстенсивного шляху вирішення проблеми за рахунок збільшення обсягу знань.

Сучасний компетентнісний підхід передбачає цільову орієнтацію процесу підготовки майбутнього педагога на формування професійної компетентності як інтегрованої характеристики, яка визначає здатність вирішувати професійні завдання, що виникають у реальних ситуаціях професійно-педагогічної діяльності, з використанням знань, досвіду, цінностей і нахилів особистості.

Вивченню проблеми компетентнісного підходу в системі освіти присвячено праці В. Байденко, Б. Ельконіна, І. Зимньої, І. Зязюна, Л. Комаровської, І. Колесникової, А. Маркової, Л. Мітіної, Е. Сахарчук, А. Щербакова та інших. Поняття «компетентнісний підхід» передбачає спрямованість навчального процесу вищої школи на формування та розвиток базових (основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такої спрямованості є формування загальної компетентності, що виступає як інтеграція особистісних новоутворень. Така характеристика, на думку вчених, формується протягом навчального процесу у вищому навчальному закладі та передбачає наявність знань, умінь тощо. Компетентність при такому підході виступає кінцевим результатом навчальної діяльності студента-випускника. Вищий навчальний заклад необхідно розглядати базовим осередком становлення та розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців.

Вивчення психолого-педагогічної літератури з проблеми компетентнісного підходу свідчить, що єдиного тлумачення поняття «компетентнісно зорієнтоване навчання» у працях різних фахівців немає, як немає і загальноприйнятого визначення компетентності.

Компетентність – слово іншомовного походження, яке походить від латинського «competentio», «competo», що означає: досягаю, відповідаю,

підходжу. Словник іншомовних слів визначає це поняття як поінформованість, обізнаність, авторитетність. Тлумачний словник української мови слово «компетентний» трактує як обізнаний у певній галузі, знаючий; той, що за своїми знаннями або повноваження має право робити, вирішувати що-небудь. У тлумачному словнику С. Ожегова компетентність розглядається як глибока обізнаність людини у певному колі питань; як обсяг повноважень, наданих у відповідності з цією обізнаністю. Поняття «компетентний» характеризується такими якостями – знаючий, обізнаний, авторитетний у певній галузі.

На думку О. Заблоцької [5], компетенція – це інтегрована особистісно-діяльнісна категорія, яка формується під час навчання в результаті поєднання початкового особистого досвіду, знань, способів діяльності, умінь, навичок, особистісних цінностей і здатності їх застосування у процесі продуктивної діяльності стосовно кола предметів та процесів певної галузі людської діяльності. Аналізуючи поняття «компетенція» за філософськими та психолого-педагогічними літературними джерелами, можна виділити основні його елементи: початковий особистий досвід (передбачає досвід пізнавальної діяльності; досвід здійснення відомих способів діяльності; досвід творчої діяльності; досвід емоційно-ціннісних відносин тощо), знання (перевірений суспільно-історичною практикою та засвідчений логікою результат процесу пізнання дійсності, адекватне її відображення у свідомості людини); уміння (оволодіння прийомами застосування засвоєних знань і способів діяльності на практиці; знання людини в дії); навички (уміння розв'язувати задачі, доведені до автоматизму); способи діяльності (дії); особистісні цінності (зацікавленість в діяльності, без якої неможливе її здійснення); здатність (якість особистості, яка обумовлює її спроможність до успішного виконання певного виду діяльності) [4; 5].

Усі компоненти означеної категорії є рівноправними, вони пов'язані між собою та інтегровані одна в одну. В основі формування компетенцій є початковий досвід людини, знання, її особистісні цінності та здатності. З них формуються уміння, навички та способи діяльності. Єдність усіх цих

компонентів і є інтегрованою особистісно-діяльнісною категорією – компетенцією [5]. Широке узагальнююче поняття «професійна компетентність» у психолого-педагогічній літературі розглядається як професійна підготовленість і здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків повсякденної діяльності [7]. До її структури належать знання, уміння та навички професійної діяльності.

Слід відзначити зростання інтересу вчених до проблеми компетентності фахівця дошкільного закладу (Л. Анциферова, Г. Беленька, І. Клімкович, Г. Маркова, Г. Серіков, М. Фірсов та інші). Аналіз наукової літератури доводить, що питання про суть означеного наукового феномена розглядається в науці неоднозначно. Крім того, не виявленою залишається специфіка педагогічної компетентності фахівця дошкільного навчального закладу.

З огляду на проведений нами аналіз проблеми дослідження, зазначимо, що ґрунтовно та комплексно проблему формування професійної компетентності сучасних вихователів дошкільної освіти розкрито на сьогоднішній день в працях Г. Беленької, яка визначає професійну компетентність як «професійну підготовленість і здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків повсякденної діяльності. Вона обумовлена когнітивним та діяльнісним компонентами підготовки фахівця, виступає мірою і основним критерієм визначення його відповідності умовам праці» [1, с. 35].

Г. Беленька вважає що настав час змінити усталені підходи до розуміння сутності поняття «фахова (професійна) компетентність вихователя». Не можна розглядати професійну компетентність педагога-дошкільника лише як когнітивний компонент педагогічного професіоналізму та основу культури професійного мислення, свідомості й самосвідомості. Професійна компетентність педагога-вихователя дітей дошкільного віку охоплює такі сфери компетенції, як оздоровчо-профілактична, діагностико-прогностична, навчально-розвивальна, методична, виховна, комунікативна, організаційно-педагогічна, контрольна, просвітницька, самовдосконалення, кожна з яких потребує від вихователя, крім професійних знань та вмінь, ще й наявності позитивних

світоглядних настанов і розвитку певних особистісних професійно-значущих рис характеру [1].

Основу для подальшого вивчення цієї проблеми створюють праці вчених (Л. Артемова, Г. Беленька, О. Богініч, Ю. Косенко, Л. Машкіна, Х. Шапоренко та інші), які вивчають питання структури і змісту психолого-педагогічної та фахової підготовки педагогічних кадрів дошкільного профілю. Професіограму вихователя дошкільного закладу розробляють Л. Завгородня, М. Машовець, Т. Поніманська.

До основних вимог щодо професійної компетентності вихователя у контексті потреб сучасної дитини дошкільного віку Г. Беленька відносить такі, як: розвинені морально-вольові якості, змістовна обізнаність у доступних для дитини галузях життя, вміння доцільно організовувати її виховання та навчання з урахуванням індивідуальних особливостей. Г. Беленька виділяє особливості формування професійної компетентності вихователів в період їхнього навчання у вищому навчальному закладі, серед них: залежність ставлення до навчання, якості засвоєння предметних знань та сформованості професійних умінь від мотивації навчальної діяльності; залежність типу взаємин майбутнього фахівця із суб'єктами професійної діяльності від реальних взаємин, що склалися у нього з усіма учасниками навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі; залежність процесу управління розвитком особистості під час навчання, що здійснюється у напрямі від зовнішньої форми до внутрішньої, від якості взаємодії з учасниками навчально-виховного процесу; залежність ефективності навчання від домінуючих психічних станів. Науковець у своєму дослідженні зазначає, що в процесі професійної освіти фахівців дошкільного профілю важливого значення набуває формування професійної компетентності як реалізованої здатності особи вирішувати задачі професійної діяльності на основі фахових знань і умінь, що інтегруються з розвитком особистісних професійно значущих якостей, серед яких провідними є любов до дітей, що поєднується з вимогливістю, емпатією та комунікативністю [1, с. 92-98].

У праці Т.Танько професійна компетентність майбутнього вихователя дошкільного закладу трактується як динамічна, процесуальна сторона його професійної підготовки, характеристика професійного росту, професійних змін, як явище поступової професіоналізації майбутнього вихователя [8, с. 182-183].

Слід зазначити, що в умовах сучасного суспільства суттєвого значення набуває підготовка майбутніх фахівців дошкільних навчальних закладів до використання інноваційних технологій. Дослідницею А.Машкіною визначено сутність компетентності майбутніх фахівців у сфері застосування педагогічних інновацій, зокрема таких її компонентів як: поінформованість, грамотність, культура, позиція студентів щодо використання інноваційних педагогічних технологій в дошкільних закладах. Н.Давкуш, теоретично обґрунтувала важливість прогностичної компетентності майбутніх вихователів, яка визначається ціннісним цілепокладанням, передбачає здійснення системної діагностики у професійній роботі, випереджувального планування педагогічної проблеми, прогнозування шляхів її розв'язання з використанням моделювання, проектування й конструювання технології досягнення передбачувального результату й упровадження її в процес управління особистісним розвитком, навчанням і вихованням дітей дошкільного віку в умовах дошкільного навчального закладу (Давкуш Н. В., 2011). У дослідженні В.Нестеренко вивчається професійно-валеологічна компетентність як складова загальної професійної компетентності майбутнього педагога, яка конкретизує його теоретичну і практичну підготовку щодо розв'язання питань, пов'язаних з вихованням у дошкільників навичок здорового способу життя [4, с. 20].

Досліджуючи проблему формування професійної компетентності педагогів дошкільної освіти в системі додаткової професійної освіти, Т.Сваталова визначила групи «ключових» компетенцій педагогів дошкільної освіти, що входять до складу методичних, оціночних, організаторських і комунікативних компетенцій, а саме: аналітична, прогностична, проєктивна, оціночна, рефлексивна, інформаційна, розвивальна, орієнтаційна, мобілізаційна, перцептивна, педагогічної техніки та педагогічної взаємодії (Сваталова Т., 2009).

Розглянувши різні підходи до досліджуваного поняття, можна стверджувати, що професійна компетентність вихователя дошкільного навчального закладу є інтегративним особистісним утворенням на засадах теоретичних знань, практичних умінь, значущих особистісних якостей та досвіду, що зумовлюють готовність його до виконання педагогічної діяльності та забезпечують високий рівень її самоорганізації. Професійна компетентність вихователя не має вузько професійних меж, оскільки від нього вимагається постійне осмислення розмаїття соціальних, психологічних, педагогічних та інших проблем, пов'язаних з організацією навчально-виховного процесу дошкільного навчального закладу.

Діючі в нашій країні стандарти вищої професійної освіти побудовані на базі кваліфікаційної моделі фахівця. Під моделлю фахівця у нормативних документах розуміють опис того, до чого повинен бути придатний фахівець, до виконання яких функцій він підготовлений та якими якостями він володіє. Основні вимоги в освітній галузі України щодо до спеціалістів відображені в освітньо-кваліфікаційних характеристиках фахівців певного напрямку підготовки, так званій нормативній моделі компетентності педагога, які відображають науково-обґрунтований склад професійних знань, умінь і навичок. На основі таких характеристик створюється модель підготовки спеціаліста у вигляді освітньо-професійної програми. Вимоги до соціально значущих властивостей і якостей випускника вищого навчального закладу наводяться у вигляді переліку компетенцій. У визначенні змісту компетенцій відображаються усі компоненти структури діяльності фахівця. На основі аналізу змісту типових задач діяльності та змісту професійних функцій формується система умінь і компетенцій, які необхідні фахівцеві для майбутньої педагогічної діяльності.

Ми поділяємо думку науковців та практиків, що з метою підвищення ефективності професійної підготовки вихователів необхідно визначити ознаки професійної компетентності вихователя, який може працювати в дошкільному навчальному закладі, що здійснює інноваційну діяльність або працює за інноваційною (експериментальною) програмою. Ця модель, як узагальнений образ професіонала найвищої кваліфікації, буде зразком для порівняння з

дійсним рівнем професійної компетенції конкретних вихователів за їхніми професійними потребами та реальною необхідністю.

Узагальнюючи модель професійної компетентності вихователя дошкільного навчального закладу, ми виокремили три групи показників діяльності: професійно-діяльнісну, психологічно-особистісну та результативну. Професійно-діяльнісні показники визначаються двома блоками знань й умінь вихователя: функціональними та спеціальними. Психологічно-особистісні показники визначають систему морально-ціннісних орієнтацій, стиль діяльності вихователя. В аспекті професійної підготовки майбутніх вихователів не менш значущими є певні педагогічні уміння, які є базисною структурою їхньої компетентності. Специфічно педагогічними уміннями вважаються: уміння бути джерелом знань; уміння будувати процес засвоєння знань іншими людьми; уміння розвивати різні якості людської особистості; комунікативні, мовні, текстові, жанрові уміння.

Встановлено, що європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі ґрунтується на проектах, здійснених у межах Болонського процесу, й містить такі базові компетентності, як інструментальні, міжособистісні та системні.

Приєднання України до Болонського процесу викликало необхідність подальшої оптимізації навчального процесу у вищих педагогічних навчальних закладах, насамперед у плані посилення мобільності їх випускників. Сучасні реалії орієнтують на спеціальну підготовку вихователя, здатного вільно адаптуватися у світі професійних відносин, бути мобільним, конкурентоспроможним. У зв'язку з цим, на нашу думку, актуальності набуває компаративний аналіз особливостей забезпечення професійної мобільності студентів у контексті європейського виміру та визначення можливостей використання досвіду країн Євросоюзу з формування у майбутніх вихователів професійної мобільності у вищій педагогічній школі України.

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження вбачаємо у конкретизації окремих положень означеної проблеми. Аналіз основних понять, пов'язаних з компетентнісним підходом у професійно-педагогічній підготовці

майбутніх фахівців дошкільної освіти, виявлення їх взаємозв'язків і залежностей дає нам можливість уточнити понятійно-термінологічний апарат дослідження та використати означені положення під час проведення порівняльно-педагогічних досліджень теорії та практики вищої освіти зарубіжних країн-членів ЄС на певних етапах євроінтеграції.

До перспектив наукових пошуків, які позитивно впливатимуть на виконання завдань фахової підготовки майбутніх вихователів можна віднести аналіз рівня сформованості професійної компетентності у студентів-майбутніх вихователів з метою подальшого її формування та вдосконалення. Запровадження компетентнісного підходу передбачає розробку та реалізацію інтегрованих навчальних курсів, у яких предметні галузі співвідносяться з різними видами компетентностей.

Список літератури

1. Беленька Г. В. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності вихователів дошкільних навчальних закладів в умовах ступеневої підготовки: дис. докт. пед. наук: 13.00.08 / Беленька Г. В. – К., 2012. – 493 с.

2. Заблоцька О. С. Компетентністний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз / О. С. Заблоцька // Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. – 2008. Випуск 40. – С.63–68.

3. Компетентністний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / За заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.

4. Нестеренко В. В. Підготовка майбутніх педагогів до виховання у дошкільників навичок здорового способу життя : автореф. дис. ... канд. пед. наук / В. В. Нестеренко. – ПДПУ імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2003. – 20 с.

5. Овчарук О. Перспективи впровадження компетентнісного підходу у зміст освіти в Україні / О. Овчарук // Педагогічна думка. – 2004. – № 3. – С. 3–7.

6. Садова Т. А. Професійна компетентність та готовність до педагогічної діяльності: сутність і взаємозв'язок / Т. А. Садова // Збірник наукових праць

Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ: БДПУ, 2010. – № 1. – С. 86–90.

7. Сенько Ю. В. Гуманитарные основы педагогического образования: курс лекций / Ю. В. Сенько. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 240 с.

8. Танько Т. П. Теорія та практика музично-педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Т. П. Танько. – Х., 2004. – 503 с.

9. Шапаренко Х. А. Особливості формування професійної компетентності майбутніх педагогів дошкільної освіти. // Наукові записки кафедри педагогіки Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна : зб. наук. пр. – 2006. – Вип. XVI. – С. 251–260.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовані основні дефініції, які характеризують понятійно-термінологічну базу компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти. Конкретизовані вимоги до професійної компетентності сучасного майбутнього вихователя дітей дошкільного віку.

SUMMARY

In the article the basic definitions that characterize the conceptual and terminological basis of competence approach in preparing future professionals preschool education. Specified requirements of modern professional kompetentnosti future teacher of preschool children.